

TERMELJ, HOGY BIZTONSÁGBAN LÉGY!

MAKÁDI MARIANN

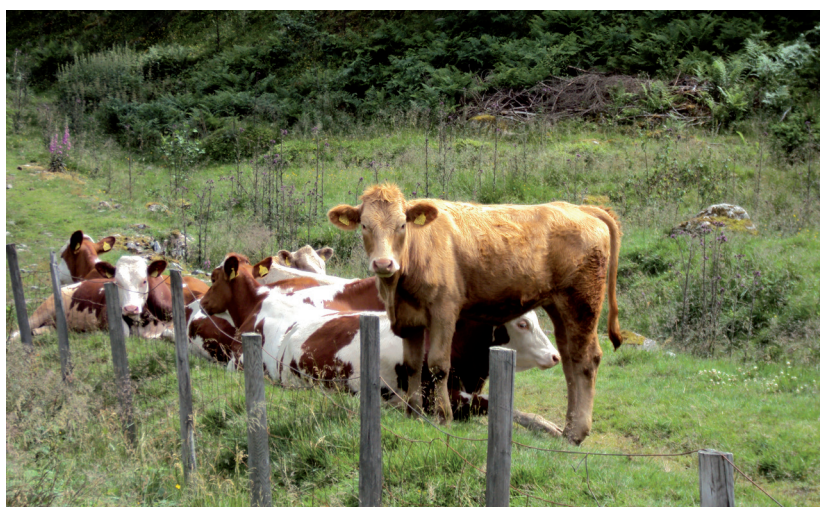
ELTE TTK FFI Földrajz szakmódszertani csoport
makadim@caesar.elte.hu

A norvég paraszt büszkesége

A földrajzi tanulmányok során Norvégiáról az a képzet alakul ki, hogy a gyönyörű, ámde hideg országban a halászaton kívül nincs is más mezőgazdaság és élelmiszertermelés. Ezt látszik igazolni az adat is, miszerint az ország területének mindössze 3%-a termőterület. Azonban ha az országban teszünk egy kis utazást, a fjellek és a fjordok lenyűgöző látványa mellett azonnal feltűnik, mennyire hozzátartozik a norvég táj képéhez a mezőgazdaság (itt most csak a földművelést és az állattenyésztést értve azon). Oslo környékén a vörösbarna hatalmas gazdasági épületek között még szeptemberben is ringatózó gabonamezők terpeszkednek. A fővárostól mintegy 100 km-re északra fekvő Mjøsa – a legnagyobb norvégiai tó – földrajzi szélességében a nagyterjedésű gabonaterületek burgonyaföldekkel s közöttük kisebb eperföldekkel, zöldségtermelő gazdaságokkal váltakoznak (1. ábra). Az észak–déli irányban 117 km hosszan húzódó tótól északra már nincsenek szántók, ugyanakkor a meredek, zöld hegyoldalakon tehenek legelnek szerteszét (2. ábra). De a Skandináv-hegységbe nyugatról behatoló fjordvidéken – még Trondheim magasságában (é.sz. 63°) is – ismét gabonaföldekkel találkozunk.

1. ábra. Jellegetes vegyes mezőgazdaságú vidék (Gudbrandsdalen, Oppland) (fotó: Makádi M.)

2. ábra. A tejgazdaságokra csak a legelő tehének utalnak a tájban (Fjærland, Sogn og Fjordane) (fotó: Makádi M.)

Az elmúlt évtizedekben többször (főleg az Európai Unióhoz való csatlakozásra vonatkozó 1994-es népszavazás, illetve a politikai választások idején) felmerült a kérdés az országban, hogy miért kell jelentős állami támogatással életben tartani a mezőgazdaságot és az élelmiszertermelést, miért nem vásárolják meg az olcsóbb ciprusi és észak-amerikai burgonyát, spanyol paradicsomot és olasz gyümölcsöt, hiszen megtehetnék, mert főként a szénhidrogén-gazdagság miatt igen nagy a növekvő számú népesség vásárlóereje. A gazdaságpolitika alapvetően tükrözi a hagyományos norvég mentalitást: az élelmiszer ugyan árucikk, de az **élelmiszertermelés nemzeti ügy**. Büszkéek arra, hogy a norvég parasztság a speciális gazdálkodási körülmények között is képes megtermelni az ország élelmiszerszükségletének a felét, a fogyasztói tej egészségét, és arra, hogy az élelmiszeripari termékek, takarmányok 35%-a GMO- és természetfokozószer-mentes. A norvég vásárlók nagy része előnyben részesíti a hazai termékeket a külföldivel szemben, és szívesen vásárol a kistermelőktől. A mezőgazdasági termelésben éppen úgy a megélhetés biztonságát látják ma is, mint ahogy a korábbi évszázadokon át. Az éghajlatváltozásból adódóan a világban fellépő élelmiszer-problémák és a bevándorlás következtében 20 éven belül várható 1 millió fős norvégiai népességyarapodás még inkább felerősítették ezt a szemléletet.

Miben egyedi a norvég mezőgazdaság?

Norvégia tagolt felszíne és partvidéke, nagy (tizenhárom földrajzi foknyi, több mint 1400 km-nyi) észak–déli kiterjedése a mérsékelt és a hideg övezetben, valamint a rövid tenyészidőszak szűkös, de változatos adottságokat teremt a mezőgazdaság számára. A művelhető

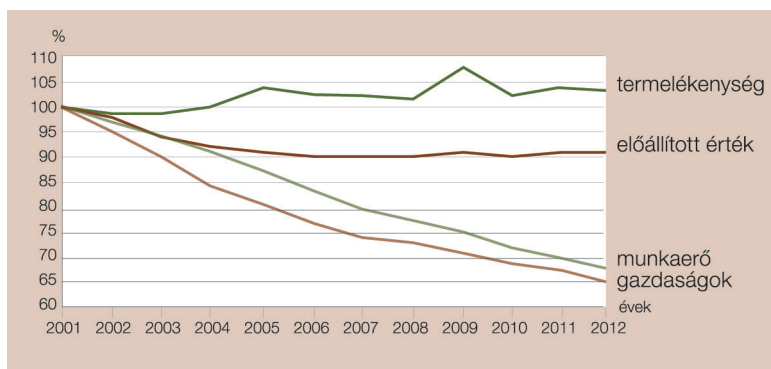
földterületek és a gazdaságok (farmok, a norvégok nyelvén gårdok) szétszórtsága igencsak **megdrágítja a termelést**, hiszen nagy távolságokra kell szállítani a takarmányt, a terményeket nagy területekről kell összeszedni és eljuttatni a kereskedelembe. A szinte teljesen gépesített, drága termelés miatt magasak a termelési költségek, magasak a norvég életszínvonalhoz igazított bérek, és mindezek következtében magasak az élelmiszerárak. A parasztok jövedelme nem lenne biztosítható csupán az általuk előállított termékek értékesítéséből, **védővámokra** és **állami támogatásra** van szükség. (2015-ben az éves költségvetés 1,3%-át fordították mezőgazdasági támogatásra.) Az állami szerepvállalás mértékét a termőhelyi adottságokhoz igazítják. Az állam 1950 óta meghatározza, hogy az adott térségben mennyi tejet, sertés- és juhhúst, tojást, gabonát, zöldséget, burgonyát, almát stb. lehet gazdaságosan előállítani. Évente megállapodnak a parasztokkal a mezőgazdasági termékek maximált árában és minden más paraszti jövedelemben. Ha például a kedvezőtlen időjárás miatt több mint 25%-os jövedelemkiesése van a gazdálkodónak, az állam kiegészíti a jövedelmét.

Noha a családi gazdaságok szerepe meghatározó, a parasztok jelentős része **szövetkezetekbe** tömörül. A 19. század közepe óta országsszerte működnek kiskereskedelmi értékesítési szövetkezetek. Ezen túl az 1990-es évektől felvásárlási szövetkezetek (Felleskjøpet), illetve az érdekvédelmi Norvég Mezőgazdasági Szövetkezet és a Norvég Gazdálkodók Szövetsége (Norwegian Farmer's Union, FMU) segíti a termelők bekapcsolódását az értékesítési láncba. Az egyes alapvető élelmiszeripari ágak vezető cégei (például a Gilde hús-, a Prior hús- és tojás-, a TINE tej- és a HOFF burgonyafeldolgozó) is megállapodások alapján támaszkodnak a paraszti beszállítókra és garantálják a felvásárlást.

A termőföldnek igen nagy becsülete van Norvégiában. Ezt a viking idők óta meglévő **örökösítési törvény** (odel) is segíti, ami gondoskodik arról, hogy a föld, az erdő, a farm nemzedékeken át a család tulajdonában maradjon. Nem lehet csak úgy eladni, a családtagoknak elővásárlási joguk van, és az eladási árat is állami iroda határozza meg. Aki megveszi a földet, annak nemcsak ott kell laknia, hanem művelnie is kell azt. Európában ilyen törvény csak Izlandon és a Norvégiától nyugatra, a Brit-szigetek és Izland között fekvő aprócska szigetcsoport, a Feröer-szigetek területén (és kissé hasonló Svájcban, Ausztriában és Németországban) van.

Mi történik napjainkban a mezőgazdaságban?

A mezőgazdaság **termelékenységének növekedése hihetetlenül nagy** Norvégiában, talán csak az olajkitermeléshez hasonlítható. Termelismennyisége az ezredforduló óta nem növekedett, de ezt egyharmad részére zsugorodott számú farmon, 35%-kal

3. ábra. Norvégia mezőgazdaságának termelékenysége. 2000 év = 100% (forrás: ssb.no)

kevesebb munkaerő-befektetéssel és 10%-kal kisebb tőkebefektetéssel érte el (3. ábra)! A termőterület itt is jelentősen csökkent (hasonlóan a többi európai országhoz). Az utóbbi húsz évben akkora kiterjedésű gabonatermelő terület szűnt meg, amelyről évente 300 millió darab kenyeret lehetett volna előállítani (1000 db/év/0,001 km² átlaggal számolva)! Miért? Részben azért, mert egyes területeken (például Telemark és Agder megyében, Észak-Norvégiában és a fjelleken) a parasztok nem képesek gazdaságosan fenntartani a termelést, részben pedig a rohamos infrastruktúra-fejlesztés, beépítés miatt.

A norvég mezőgazdaság sikerének az is a titka, hogy az élelmiszeralapanyag-termelés és a feldolgozóipar, valamint a közöttük lévő értékesítési lánc összehangoltan működik. Talán legszebb példája a tejtermelő tehenészetek és a tejfeldolgozó üzemek kapcsolata. A mintegy 10 500 tehenészetben átlagosan 25 tehenet tartanak. A 230 000 tejelő tehen által évente átlagosan adott 7300 liter tej teljesen zárt rendszeren keresztül jut el a tejesdobozokig. A lefejt tejet közvetlenül a tejgyárak (például TINE, Synnøve, Q-meieriene) hűtőkocsijába töltik, amiből a tejüzem zárt gyártástechnológiai rendszerén vezetik keresztül. (A folyamatot szépen bemutatja [ez](#) a videó.)

Add el magad!

A norvég farmokon alapvetően a hagyományok alapján folyik a gazdálkodás: termelnek és eladnak. Azonban a változó világpiaci helyzet, éghajlat és munkaerő-kínálat miatt a gazdáknak és családjaiknak el kell gondolkodniuk azon, hogy milyen más többlétszolgáltatást tudnak nyújtani és hogyan tudják eladni magukat. Itt is terjed az **idegenforgalom** igényeinek kiszolgálása: kávézási, étkezési és szálláslehetőség

4. ábra. Norvégia legnagyobb tejgyártó cégének épületegyüttese (Brummundal, Hedmark) (fotó: Makádi M.)

biztosítása falusi vendégszeretettel. A hegyi farmon (norvégul seter) romantikus környezetben házi ételeket (hjemmelaget mat), például füstölt felvágottat, sonkát (spekemat) és szarvaskolbászt, papírvékony kovásztalan lepénykenyeret (flatbrød) és tejfölös kását (rømmegrøt) fogyaszthat az arra járó (5. ábra). A mezőgazdasági vidékeken a farmokon termelt alapanyagokból helyi receptek alapján készült ételek, édességek kóstolhatók a régi gárdok hangulatát idéző környezetben (6. ábra). De ezek sokkal többet jelentenek az étkezési lehetőségeknél, hozzájárulnak a **kultúrtörténeti értékek** megismertetéséhez és megőrzéséhez, a hagyományos nagycsaládi és társasági találkozási formák továbbéléséhez. A gazdaságban már nem hasznosított épületekben vállalati kurzusoknak, családi rendezvényeknek adnak helyet, ingyenesen látogatható galériákat rendeznek be, népművészeti alkotásokat, kertészeti eszközöket, tejtermékeket árusítanak (7. ábra).

Újfajta próbálkozás a **szociális farm** (care farm), ami a megváltozott képességekkel rendelkező emberek számára nyújt terápiás lehetőséget azáltal, hogy a természeti környezetben értelmes munkát végezve erősödhetnek lelkiileg, szellemileg és fizikális értelemben egyaránt. Számos iskola is csatlakozott az „In på tunet” („ki az udvarra”) mozgalomhoz, ami a tantermi körülmények között rosszul teljesítő tanulók számára nyújtja annak lehetőségét, hogy egy farmon gyakorlati oldalról megközelítve értsék meg például a matematikát.

5. ábra. Hagyományos vendégház házi ételek a hegyi tanyaépületben (Sollia seter, Rondane) (fotó: Makádi M.)

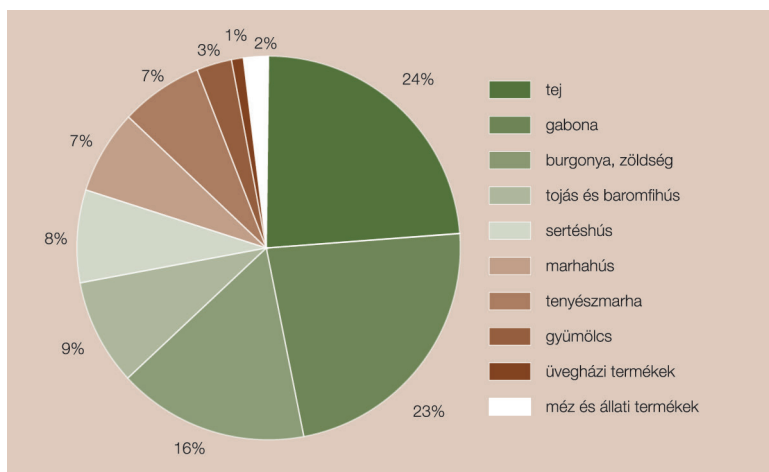
6. ábra. Farmon berendezett családi étterem konyhakertjével (Sveinhaug Gård, Rudshøgda, Hedmark) (fotó: Makádi M.)

7. ábra. Képzőművészeti galéria a használaton kívüli pajtában (Sveinhaug Gård, Rudshøgda, Hedmark) (fotó: Makádi M.)

Hedmark mint miniatűr norvég mezőgazdaság

A délkelet-norvégiai Hedmark az ország legkevésbé városiasodott megyéje, a lakosság csaknem fele gárdokon lakik és a mezőgazdaságból él. A megyén átutazva nem is gondolnánk, hogy Hedmark az ország faszükségletének legnagyobb részét adja, mert az erdőből igencsak nagy területeket hasítottak ki a földművelés számára, itt a legnagyobb a termőterület aránya. Aki erre jár, szinte az egész norvég mezőgazdaságról képet kap, mert szinte minden vidék jellegzetességei megtalálhatók, sokféle mezőgazdasági terméket állítanak elő (8. ábra). Ezek közül a tej a legfontosabb. Nyoma alig látható a tájban, mert teljesen gépesített az istállózó állattartás, csak a farmépületek mellett magasodó silótornyok és a nagy szennyvízkeverők árulkodnak róla (9. ábra).

8. ábra. A mezőgazdaság termékszerkezete Hedmarkban (forrás: Jordbruket i Hedmark, 2017)

9. ábra. Tipikus komplett farmgazdaság épületegyüttese (Løten, Hedmark) (fotó: Makádi M.)

Bár a termőföldeknek csak 4%-a burgonyaföld, az ország **burgonyatermelésének** 40%-át adják. Jelentőségét mutatja, hogy még ma is krumpliszedő szünetnek nevezik az őszi iskolai szünetet. Búza-, árpa- és zabföldek váltakoznak zöldség- (főleg sárgarépa, cukkini, rebarbara) és gyümölcsstermő (főként földieper, ribizli, málna) parcellákkal. A művelés feltűnően mozaikszerű, alkalmazkodik a domborzat kitétségiéhez, lejtőszögéhez, a talaj vastagságához, illetve a helyi szélviszonyokhoz. Sok **külföldi** (főleg lengyel, litván, orosz és más közép- és kelet-európai) **idénymunkás** dolgozik a földeken. Kétkézi munkát végeznek, nyáron epret, zöldséget, ősszel burgonyát szednek, vagy a baromfitartásban dolgoznak (10. ábra). Nyáron jellemzők a **szedd magad** (plukkselv) akciók is a lakosság számára. Az itteni parasztgazdaságok jelentős része **ökogazdálkodást** folytat, az ökotermékek iránt igen nagy a kereslet országszerte.

Irodalom

JONHSRUD, A.: A care farmerek képviselőjében. (utolsó letöltés: 2017.10.23.) http://carefarm.blog.hu/2016/02/13/a_care_farmerek_kepvisleteben

Hvorfor produsere mat i Norge? Brosjyre. Norges Bondelag. Oslo, 2012. október

Jordbruket i Hedmark. Brosjyre. Fylkesmannen i Hedmark. Landbruk. 2017. mai

Lokal matproduksjon sikrer vekst i bygda di. Brosjyre. Ringsaker, 2013. september

Norsk matproduksjon – i en komplett verdikjede. Utfordringer og muligheter for 2013–2017. https://viken.nlr.no/media/ring/1212/Lars-Arne%20Høgetveit/Norsk_matproduksjon_-_i_en_komplett_verdikjede_2013-2017.pdf

Statistiks Sentralbyrå. <http://ssb.no>

10. ábra. Eperföld egy Mjosa-parti családi gazdaságban (Søndre Elton Gård, Ottesta, Hedmark)
(fotó: Makádi M.)

A TANÍTÁSHOZ AJÁNLIJUK

Bár Észak-Európa viszonylag csekély szerepet kap a földrajzi tananyagban, tanulságos lehet a norvég mezőgazdasági modell megismerése, különösen a középiskolában. A cél a globális világgazdasági szemléletét és egy attól némiképpen eltérő, nemzeti nézőpont összevetése.

Feladat

- 1. Gyűjtsétek össze a mezőgazdaság domborzati, éghajlati és talajadottságait az atlasz tematikus térképei segítségével! Próbáljátok meg kijelölni az eltérő adottságú országrészeket!*
- 2. Gyűjtsétek táblázatba a cikkből a norvég mezőgazdaság globális és nemzeti jellemzőit!*
- 3. Mérleget készítsetek a nemzeti jellemzőket aszerint, hogy mennyire tekinthetők kedvezőnek vagy kedvezőtlennek! Érdeemes szétválasztani a parasztok és az állam szempontjait. A mértéküket háromfokozatú skálán értékeljétek!*